

ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ ДЛЯ ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА У СИСТЕМІ ОСВІТИ

TRAINING OF STUDENTS FOR EXPERT ACTIVITIES OF A PSYCHOLOGIST IN THE EDUCATION SYSTEM

У статті розглядаються особливості підвищення професійної (теоретичної та практичної) компетентності студентів у освоєнні експертної функції. Обговорюються досягнення, труднощі та перспективи. Обґрунтовується значущість психологічної експертизи для сучасної освіти. Пропонується в рамках навчального курсу розпочати навчання студентів психологічній експертизі з аналізу методологічної відповідності діагностичних методик. Наголошується, що одна з цілей навчання студентів полягає у здійсненні елементарної експертної оцінки відповідності діагностичних методик вимогам методології та психометрії, оскільки в цей час практика психодіагностики значно відстає від рівня психологічної теорії і така ситуація обумовлена, передусім тим, що автори діагностичних тестів, які вони розробляють, дистанціюються від методологічних і загальнотеоретичних основ методик, що розробляються ними. Наголошується на важливості підготовки студентів до роботи експерта-психолога, який бере участь у шлюбнорозлучних процесах при визначенні місця проживання дитини; експерта-консультанта медико-психолого-соціально-педагогічних комісій; експерта наукових матеріалів з педагогіки та психології під час підготовки їх до захисту, публікації; рецензента та наукового редактора збірник наукових публікацій. Робиться висновок про необхідність ознайомлення студентів з нормативно-правовою документацією, які містять офіційні вимоги, критерії та параметри, потрібні при реалізації окремих видів психолого-педагогічної експертизи в освіті. Пропонується ввести у навчальний план спецкурс «Експертна діяльність психолога в освіті», основними завданнями якого є розвиток у студентів здібностей, умінь та навичок щодо оволодіння методами здійснення психолого-педагогічної експертизи; практичне освоєння студентами алгоритму експертної оцінки діагностичного інструментарію (стандартизовані тести та проєктивні методики), освітніх програм, психолого-педагогічних технологій.

Ключові слова: експерт, експертна діяльність, психологічна експертиза, психодіагностика, саморозвиток студента.

The article examines the features of increasing the professional (theoretical and practical) competence of students in mastering the expert function. Achievements, difficulties and prospects are discussed. The significance of psychological examination for modern education is substantiated. It is proposed to begin training students of psychological examination with the analysis of methodological compliance of diagnostic techniques within the framework of the training course. It is emphasized that one of the goals of student training is to carry out an elementary expert assessment of the compliance of diagnostic techniques with the requirements of methodology and psychometrics, since at this time the practice of psychodiagnostics significantly lags behind the level of psychological theory and this situation is due, first of all, to the fact that the authors of the diagnostic tests they develop distance themselves from the methodological and general theoretical foundations of the techniques they develop. The importance of preparing students for the work of an expert psychologist who participates in divorce proceedings when determining the child's place of residence is emphasized; expert consultant of medical-psychological-social-pedagogical commissions; expert of scientific materials on pedagogy and psychology during their preparation for defense, publication; reviewer and scientific editor of collections of scientific publications. The conclusion is made about the need for students to familiarize themselves with regulatory and legal documentation that contains official requirements, criteria and parameters necessary for the implementation of certain types of psychological and pedagogical expertise in education.

It is proposed to introduce into the curriculum a special course "Expert activity of a psychologist in education", the main tasks of which are to develop in students the skills and abilities to master the methods of conducting psychological and pedagogical expertise; practical mastery by students of the algorithm for expert assessment of diagnostic tools (standardized tests and projective methods), educational programs, psychological and pedagogical technologies.

Key words: expert, expert activity, psychological examination, psychodiagnostics, student self-development.

УДК 159.99+37.013.77
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.72.2.10>

Федько В.В.

к.психол.н., старший науковий співробітник лабораторії навчання імені І. О. Синиці Інститут психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України

Проблема створення системи професійної експертизи в нашій країні, взаємопов'язана з потребами суспільства у високопрофесійних кадрах, передбачає координацію зусиль різних рівнів і суб'єктів управління та організації навчального процесу: від складання інноваційних навчальних програм до атестації наукових та педагогічних кадрів; від зусиль закладів вищої освіти з підготовки фахівців до підвищення їхньої кваліфікації.

Стосовно психологічної діяльності особливе значення має психологічна експертиза освіти. Різ-

номанітність актуальних завдань, які мають нині вирішувати експерти-психологи, висуває вимогу професійного знання, оволодіння особливостями, нюансами сучасної експертизи, зокрема, експертизи психологічних властивостей та станів, характеристик психічних процесів, різних видів діяльності індивідів та груп.

При розгляді основних питань психологічної експертизи, у сукупності її конкретних цілей та завдань, способів застосування сучасних методів та методик, потрібно визначити зміст фун-

даментальних понять експертизи для того, щоб мати єдину методологічну базу, забезпечити єдність предмета та методу, уникнути помилок. Це особливо важливо, оскільки досі немає загальноприйнятих чітких визначень базових основ навчальної дисципліни, зустрічаються найрізноманітніші, часом допускають неоднозначне тлумачення чи науково необґрунтовані формулювання.

Мета статті полягає у теоретичному дослідженні особливостей підготовки студентів до діяльності експерта-психолога у системі освіти.

У вітчизняній психології нині приділяється велика увага питанням психологічної експертизи освіти. Вагомий внесок у вирішення завдання психологічного аналізу освітнього середовища зробили співробітники Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України – Г. Костюк, Ю. Гільбух, М. Ричик, І. Синиця, Ю. Швалб та ін. [1; 3; 4; 5; 8]. Нині в Інституті психології проблему психологічного аналізу та експертизи навчальної книги досліджують наукові співробітники лабораторії психології навчання імені І. О. Синиці (Л. Дзюбо, Л. Шатирко, В. Бучма) [3; 7].

У загальному сенсі експертиза (фр. expertise від лат. expertus) розглядається як огляд, дослідження, проведення вивчення компетентними фахівцями-експертами будь-якого предмету, справи, питання, вирішення яких потребує спеціальних знань для підготовки відповідного висновку [8, с. 26].

Обов'язковою характеристикою експертизи вважається її незалежність, об'єктивність (незалежна експертиза – об'єктивне обстеження, що проводиться фахівцями, які не мають відношення до зацікавлених сторін, тобто виступають як за рішення, так і проти досліджуваного рішення, пропозиції, проєкту) [6, с. 18].

Експертні оцінки – це якісні (кількісні) або порядкові характеристики процесів, явищ, що не піддаються безпосередньому виміру, що ґрунтуються на судженнях фахівців [9, с. 338].

Науково-організаційна та методична система експертних оцінок будь-якого явища, процесу може вважатися науковою експертизою.

Експерт – компетентний фахівець, який проводить експертизу, представляє свій висновок з будь-якого питання. Його завдання полягає в тому, щоб, використовуючи спеціальні знання, минулий досвід та інтуїцію, застосувати загальні закони та приватні закономірності для розробки конкретних рішень і забезпечити їх оптимальність (об'єктивність висновків, думок, рекомендацій, оцінок).

Компетентність експерта – це здатність людини ефективно брати участь у експертній процедурі та бути джерелом доброякісної інформації про об'єкт експертизи [8, с. 26].

Психологічна експертиза – це галузь психологічної науки і психологічної практики. Її розгляд як самостійної дисципліни багато в чому зумовлено розширенням такого класу фактів, які для свого

дослідження вимагають застосування специфічних засобів психологічного аналізу в тісній взаємодії з іншими дисциплінами [6, с. 19].

Експертна діяльність психолога освіти в останні десятиліття набула нового статусу. Це зумовлено тим, що вона стала надзвичайно затребувана у зв'язку з активним впровадженням в освітню практику інноваційних процесів, безліч з яких внаслідок нераціональності та невчасності їх впровадження, надає далеко не сприятливий вплив на якість освіти та розвиток особистості в умовах освітнього середовища.

Окремі вчені розпочали узагальнення та систематизацію досвіду експертної діяльності (зокрема, з психолого-педагогічної експертизи), що існував раніше фрагментарно, без належної спадкоємності та узгодження засобів, форм і методів роботи [8, с. 27].

Очевидно, що значимість психологічної експертизи для сучасної освіти полягає в тому, що вона є не лише найбагатшою галуззю для наукових досліджень (і як ілюстрація багатоаспектного взаємопроникнення соціального та освітнього простору, і як ідентифікаційна модель культурного та професійного самовизначення, що є системою цінностей, і як вектор соціально-психологічного розвитку особистості в її динаміці і перспективі), але, передусім, у її безпосередньої прикладної затребуваності.

У рамках навчального курсу можна розпочати навчання студентів психологічній експертизі з аналізу методологічної відповідності діагностичних методик. Важливість експертної оцінки діагностичного інструментарію зумовлена специфікою соціокультурної ситуації початку ХХІ сторіччя. Зокрема, одна з особливостей полягала в тому, що на зміну «діагностичному вакууму» прийшов «діагностичний бум». Іншими словами, якщо раніше, і особливо для провінційної практики психодіагностики в Україні, була характерна повна відсутність у вільному доступі діагностичних методик (фахівці були змушені збирати їх по крихтах, здійснюючи взаємообмін тестами, що є в особистому користуванні), то поява величезної кількості психологічної літератури (не завжди високої якості змісту і не відповідної професійним вимогам до об'єктивності інформації, що подається, включаючи численні посібники з психодіагностики) почала негативно впливати і на імідж фахівців психологічного профілю, і, що більш важливо, на рівень професіоналізму психолога як діагноста [5, с. 67].

Примітно, що аж до теперішнього часу, практика психодіагностики значно відстає від рівня психологічної теорії і така ситуація обумовлена, насамперед тим, що автори діагностичних тестів дистанціюються від методологічних і загально-теоретичних основ методик, що ними розробляються. З погляду дослідників, численні методичні джерела (навчальні посібники, практикуми, психодіагностичні збірники та ін.), що включають

великий перелік діагностичних методик та рекомендовані авторами або видавцями практикуючим психологам, не є бездоганними. Найчастіше, представлено у них діагностичному інструментарію властиві некоректність у визначенні мети застосування методики, помилки у назвах шкал, фрагментарна інтерпретація чи її повна відсутність. Не знімають проблему професійної якості постановки психологічного діагнозу і сертифіковані методики [10, с. 28].

По суті, неконтрольований ринок тиражування психодіагностичних методик низької якості суттєво підвищує ризик здійснення псевдоекспертної діяльності та заподіяння шкоди суб'єкту, який потребує кваліфікованої психологічної допомоги. Проте, психодіагностика має бути «найвищою мірою професійною. Жодні запити фантома, що називається соціальною практикою, не виправдовують непрофесіоналізму» [9, с. 339]. Тому одна із цілей навчання студентів полягає у здійсненні елементарної експертної оцінки відповідності діагностичних методик вимогам методології та психометрії. Проте обмеження експертної діяльності рамками оцінки діагностичного інструментарію явно недостатньо. Важливо готувати студентів до роботи експерта-психолога, який бере участь у шлюборозлучних процесах щодо місця проживання дитини; експерта-консультанта медико-психолого-соціально-педагогічних комісій; експерта наукових матеріалів з педагогіки та психології під час підготовки їх до захисту, публікацій; рецензента та наукового редактора збірок наукових публікацій.

Як найбільш перспективні та продуктивно оптимальні, з погляду ймовірнісних запитів та набуття студентами практичних компетенцій, включаючи здатність до самоаналізу власної діяльності, на додаток до здійснюваного переліку можуть бути включені до програми підготовки експертів-психологів такі напрями експертного оцінювання [10, с. 28]:

- психологічна експертиза освітніх програм, технологій, авторських методик виховання та навчання (за запропонованою орієнтовною схемою);
- експертна оцінка наочних посібників та дидактичних матеріалів;
- психологічна оцінка рівня актуального розвитку дитини (учня).

Освоєння студентами змісту експертних процедур за зазначеними напрямами актуалізує в них необхідність зосередження пильної уваги на ознайомленні з нормативно-правовою документацією, в яких містяться офіційні вимоги, критерії та параметри, потрібні для реалізації окремих видів психолого-педагогічної експертизи в освіті.

Розширення переліку освоюваних напрямів експертної оцінки потрібно для включення до змісту підготовки студентів психологічного факультету самостійної дисципліни, що передбачає знайомство майбутніх професійних кадрів зі специфікою психолого – педагогічної експертизи освіти.

Ми пропонуємо запровадження у навчальний план спецкурсу «Експертна діяльність психолога в освіті».

Завдання спецкурсу.

1. Розвиток у студентів здібностей, умінь та навичок щодо оволодіння методами здійснення психолого-педагогічної експертизи.

2. Розробка та апробація орієнтовних схем аналізу діагностичної спроможності психологічного інструментарію, педагогічних проєктів, методичних посібників.

3. Практичне освоєння студентами алгоритму експертної оцінки діагностичного інструментарію (стандартизовані тести та проєктивні методики), освітніх програм, психолого-педагогічних технологій, проєктів, авторських методик та їх методичного забезпечення, окремих видів, жанрів наукових та практико-орієнтованих публікацій з позиції прогнозування та аналізу можливих психолого-педагогічних ризиків.

4. Оцінка психологічної складової окремих методичних та дидактичних матеріалів, що рекомендуються до використання у практичній діяльності педагогів, психологів, профільних фахівців, а також при навчанні студентів гуманітарних та соціальних напрямів і спеціальностей.

5. Підготовка аналітичних висновків на матеріали, що експертуються.

6. Підготовка до публікації окремих експертних висновків на діагностичний інструментарій, навчальні та методичні посібники, дидактичну продукцію (навчальні фільми, електронне методичне забезпечення, розвивальні матеріали, мультфільми та ін.).

7. Ознайомлення (за допомогою публікацій експертних висновків у формі наукових статей) психолого-педагогічної спільноти з результатами експертної оцінки методичної продукції.

Спектр напрямів, до яких потрібно залучати студентів під час здійснення психологічної експертизи, досить широкий. Це – експертна оцінка:

- діагностичного інструментарію, що використовується в психолого-педагогічних дослідженнях та психологічних обстеженнях;
- проєктивних методик, що використовуються педагогами та психологами у роботі з суб'єктами освітнього простору;
- інноваційних та авторських програм, технологій, проєктів, методик навчання та виховання, що пропонуються до реалізації (у тому числі і на запит освітніх установ);
- освітніх та інших програм (профілактичних, корекційних та ін.) для різних типів навчальних закладів (дошкільний заклад, центр розвитку, школа, ліцей, гімназія та ін.);
- соціальних та освітніх проєктів (у тому числі, на запит освітніх та інших установ, персональних запитів);
- методичного забезпечення освітнього процесу (включаючи наочні матеріали, дидактичні посібники та ін.);

– навчально-методичних посібників, практикумів та іншої професійної літератури для вихователів, педагогів та психологів (включаючи новинки книговидавничої продукції);

– рівня актуального (психічного, вікового, соціального та ін.) розвитку дитини (учня);

– іграшок та ігрової продукції для дітей;

– рівня професіоналізму та компетентності (етичної, методичної та ін.) психолого-педагогічних працівників (на запит освітніх установ у процесі підготовки до атестації);

– педагогічного спілкування у навчально-виховному процесі;

– взаємодії суб'єктів освітнього простору.

У роботі зі студентами можна використати фундаментальні науково-практичні методи реалізації експертної діяльності: метод експертної оцінки, контент-аналіз, аналіз продуктів діяльності, структурно-змістовний аналіз, порівняльний аналіз, психосемантичні методи, майстер-клас, круглий стіл, міні-конференції та ін.

Осмислення накопиченого досвіду та зіставлення його із запитом реальної освітньої практики [1; 3; 6; 8; 10] дозволило намітити перспективи підготовки експертів-психологів освіти. Потрібно активне освоєння нових напрямів експертної оцінки з позиції інтеграції психологічного, педагогічного та соціального підходів із опорою на етичні, аксіологічні, правові та інші принципи, значущі у реалізації професійної діяльності психолога як експерта:

– нормативно-правових документів, які забезпечують змістовно-процесуальну сторону розвитку;

– дитячих книг, журналів, канцелярської та шкільної атрибутики (зошити, наклейки та ін.);

– занять, уроків, виховних, дозвільних та інших навчальних, позакласних заходів для дітей та учнів;

– особливостей організації розвивального середовища та його безпеки (включаючи інформаційну) як чинника психічного та емоційного благополуччя дитини;

– структури текстів шкільних підручників, змісту завдань та вправ;

– телевізійних передач анімаційної аудіовізуальної продукції (мультиплікація, комп'ютерні ігри) та медіатехнологій для дітей (підлітків, юнаків), рекламних роликів дитячих товарів;

– комп'ютерних ігор та медіатехнологій для дітей (підлітків, юнаків), рекламних роликів дитячих товарів.

Слід зазначити, що реалізація багатьох напрямів експертної діяльності, які мають освоювати студенти, передбачає звернення до законодавчо-правової бази, оскільки у багатьох випадках саме у нормативних документах є відповідні вимоги, а виходячи з їхнього змісту, найчастіше визначаються критерії та показники експертної оцінки конкретних матеріалів. Знання законодавства України, нормативних та правових актів, що

регламентують порядок виробництва різних видів експертиз (за запитом та профілем спеціаліста), – одна з найважливіших компетенцій, а вміння працювати з нормативними документами, на наш погляд, – запорука високопрофесійного підходу до реалізації експертної процедури.

Разом з тим доводиться констатувати, що в сучасній освітній практиці освоєння правових основ є дуже фрагментарним. Крім того, зміст навчальних дисциплін правового циклу абсолютно не адаптований до проблем та запитів психологічної експертизи, затребуваної у сучасній освітній та соціальній практиці. Тому в рамках підготовки експертів-психологів потрібно заповнити цю прогалину.

У результаті аналізу проблеми, що виникла, пропонується для освоєння ще один напрям експертної діяльності, який отримав умовну назву «експертиза експертиз». По суті, це аналогія «ревізії експертизи», явища, поширеного в судово-психологічній практиці. У контексті психолого-педагогічної емпірії передбачається експертна оцінка висновків (діагностичних, експертних, соціально-психологічних, педагогічних та ін., довідок за результатами моніторингу) [6, с. 29].

Отже, студенти психологічних факультетів повинні брати активну участь у освоєнні змісту, форм, засобів, методів та напрямів реалізації психологічної експертизи.

Навчання має бути побудовано таким чином, щоб майбутні експерти-психологи освоїли всі тонкощі психологічної експертизи як особливого виду професійної діяльності та могли самостійно вирішувати складні практичні завдання, творчо застосовуючи отримані знання, вміння та навички експертної роботи.

Можна вважати, що залучення студентів до освоєння основ експертної діяльності психолога є важливою умовою їхньої активної самоосвіти та саморозвитку.

Перспективою подальшого дослідження є розробка програми спецкурсу для студентів психологічних факультетів «Експертна діяльність психолога в освіті» з метою підготовки компетентних експертів – психологів в системі освіти

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бучма В.В. Особливості підготовки експертів-психологів до проведення експертизи навчальної літератури для закладів загальної середньої освіти, 2018. С. 19–26. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/>
2. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям. Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2008. 278 с.
3. Дзюбо Л. В., Шатирко Л. О. Проблеми психологічного аналізу інноваційних проектів та навчальних матеріалів в системі шкільної освіти в контексті реалізації положень нової української школи. Формування позитивної громадської думки щодо освітніх інновацій: підсумки IV етапу експерименту: матеріали круглого столу (м. Київ, 13 червня 2019 р.). *Вісник психології і педагогіки*. Вип. 24, 2019.

4. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. К.: *Радянська школа*, 1989. 608 с.

5. Клименюк О. В. Методологія та методи наукового дослідження : навчальний посібник. Київ : Міленіум, 2005. 186 с.

6. Костицький М. В. Психологічна експертиза в системі психологічної практики. *Юридична психологія*, 2015. № 1. С. 14–31.

7. Шатирко Л. О. Теоретичне осмислення та практика психологічного аналізу підручника для початкових класів «Нової української школи». Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми : матеріали II всеукр. конф. з міжн. участю (Київ, 21 березня 2019 р.). Міжн. видавнича платформа «Fundamental And Applied Researches In Practice Of Leading Scientific Schools».

8. Швалб Ю. М. Принципи та моделі психологічної експертизи. *Практична психологія та соціальна робота*, 2000. № 1. С. 22–28.

9. Чепан М.-Л. А. Психологічна експертиза освіти. *Зб. наукових праць. Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України*. Т. XII. Ч 5, 2011. С. 337–341.

10. Яблонський А. І. Принципи психологічної експертизи освіти. *Гірська школа Українських Карпат*, 2021, № 25. С. 27–30.